

1 List św. Jana

(refleksja na XXI w.)

**MAREK JERZY UGLORZ
PIOTR KOSIAK**

1 List św. Jana **(refleksja na XXI w.)**

TYNIEC
WYDAWNICTWO BENEDYKTYNÓW

Recenzenci:

dr hab. Tomasz Kopiczo, prof. UKSW
prof. dr hab. Stanisław Dziekoński UKSW

Redakcja:

Janusz Stachowski

Korekta:

Anna Nowak

Wydanie I: Kraków 2025 r.

ISBN 978-83-8205-366-1

© Copyright by Marek Jerzy Uglorz, Piotr Kosiak
© Copyright by Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów
ul. Benedyktyńska 37, 30-398 Kraków
tel. +48 534 037 299; +48 12 688 52 95
e-mail: zamowienia@tyniec.com.pl
www.tyniec.com.pl

Druk i oprawa:

Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów
druk@tyniec.com.pl

SPIIS TREŚCI

PRZEDMOWA	7
1. WPROWADZENIE DO I LISTU ŚW. JANA	13
1.1. Starochrześcijańska tradycja o 1 Liście św. Jana	13
1.2. Ewangelia św. Jana a 1 List św. Jana.....	17
1.3. Podobieństwa między Ewangelią św. Jana a 1 Listem św. Jana	22
1.4. Szkoła Janowa i lokalizacja szkoły.....	24
1.5. Autor 1 Listu św. Jana	36
1.6. Kolejność powstania literatury Janowej	40
1.7. Odbiorcy 1 Listu św. Jana	41
1.8. Podstawowe pytania.....	43
1.9. Podział 1 Listu św. Jana	46
2. ŻYCIE BEZ BOGA	49
2.1. Świat i miłość do świata	49
2.2. Grzech, powszechność grzechu.....	57
2.3. Niewiara w Boga i Jego Syna.....	69
2.4. Życie w ciemności.....	70
3. ŻYCIE W SPOŁECZNOŚCI Z BOGIEM I JEGO SYNEM	73
3.1. Prawda	73
3.2. Teologiczna treść prawdy.....	80
3.3. Syn	113
3.4. Wspólnota z Bogiem i Jego Synem.....	158
4. ŻYCIE W SPOŁECZNOŚCI Z BOGIEM I JEGO SYNEM	163
4.1. Przykazanie	165
4.2. Wiara jako społeczność z Bogiem i Jego Synem	174
4.3. Miłość wyrazem życia z Bogiem i Jego Synem	194
ZAKOŃCZENIE.....	223
SKRÓTY BIBLIJNE I INNE	227
BIBLIOGRAFIA (WYBÓR)	231

PRZEDMOWA

Listy św. Jana znajdują się na końcu zbioru pism w kanonie Nowego Testamentu. Po nich umieszczony został jedynie List św. Judy oraz Objawienie św. Jana, co bynajmniej nie oznacza, że są one mniej ważne od pozostałych pism nowotestamentowych. Miejsce zajmowane przez daną księgę w kanonie nie przesądza o jej ważności czy wartości. Nowotestamentowe pisma zostały ułożone według zasady: wpierw teksty historyczne, następnie nauczające, a na końcu prorockie. Taki system pozostawia jednak wątpliwości. Przecież ewangelie, znajdujące się na początku kanonu Nowego Testamentu, nie tylko opowiadają o życiu Jezusa, ale zawierają też naukę Nauczyciela z Nazaretu. Jeśli weźmie się pod uwagę zdanie współczesnej egzegezy nowotestamentowej, że ewangelie są przede wszystkim świadectwami wiary pierwotnego Kościoła chrześcijańskiego, to podział na pisma historyczne, nauczające itd. jest sztuczny, umowny, a nawet wprowadza poznawcze zamieszanie u niewyrobionych czytelników Biblii oraz w popularnej nauce o kanonie Nowego Testamentu.

Pewne jest jedynie to, że kolejność pism w kanonie Nowego Testamentu po prostu odzwierciedla do pewnego stopnia historyczny rozwój chrześcijańskiej refleksji.

Listy św. Jana, chociaż zostały umieszczone prawie na końcu kanonu Nowego Testamentu, zawierają ważne treści natury teologicznej i etycznej. Wydaje się, że 1 List św. Jana niesie szczególnie ważne przesłanie. W przeszłości często postrzegano go jako świadectwo chrystologiczne, co najpewniej miało związek z rozumie-

niem roli czwartej Ewangelii w kanonie Nowego Testamentu, czyli Ewangelii św. Jana, jako rozwiniętej chrystologii. Dlatego teolodzy komentowali głównie świadectwa chrystologiczne, które da się odnaleźć w 1 Liście św. Jana. Również reformator Marcin Luter wysoko oceniał pierwszy list Janowy – właśnie ze względu na zawartą w nim chrystologię. Jednak współcześnie akcenty rozkładają się już inaczej i bardzo często dostrzega się i ceni etyczne treści interesującego nas pisma. Nietrudno dostrzec, że świadectwo o Chrystusie przeplata się w 1 Liście św. Jana z wezwaniami etycznymi.

Skoro Kościół powołany jest do składania świadectwa wiary w Jezusa Chrystusa jako Bożego Syna i Zbawiciela Świata, więc powinien to czynić w głoszonym i pisanym słowie. Z tego świadectwa z kolei ma wynikać i być z nim związane życie i codzienne postępowanie jego członków – jako konsekwencja i wyraz wyznawanej wiary. To powiązanie stanowi o wiarygodności Kościoła. Każde uchybienie w sferze etycznych konsekwencji wyznawanej wiary osłabia jego wiarygodność. Co prawda Kościół powszechny otrzymał Boże zapewnienie, wypowiedziane ustami Chrystusa, że nie zwyciężą go nawet *bramy piekielne*, ale nie oznacza to, że tu i ówdzie któryś z Kościołów partykularnych i lokalnych nie może po prostu zniknąć. Sprawcą upadku zawsze bywają członkowie Kościoła. Chociaż nie niszczą go siły zewnętrzne, jednak wspólnota dokonuje samozniszczenia. Na szczęście Bóg ustawicznie aktualizuje swoje plany i znajduje lud będący kontynuatorem świadectwa o zbawieniu w Jezusie Chrystusie.

Z chrześcijańskich map wymazane zostały także wspólnoty, do których zwracał się w pismach św. Jan, ale na szczęście myśl Janowej szkoły teologicznej i duchowej przetrwała i ma się dobrze – wielu teologów wysnuwa z niej swoją refleksję, a mówcy na niej budują wiarę słuchaczy. Ta pozytywna konstatacja nie może jednak ukrywać faktu, że w niektórych obszarach teologii Jano-

wych inspiracji wciąż jest zbyt mało, a szczególnie w eschatologii i nauczaniu Kościoła w zakresie etyki socjalnej.

Niniejsza książka ani nie pretenduje do bycia naukowym komentarzem, ani do roli kompletnego i dogłębnego opracowania teologii 1 Listu św. Jana. Ma raczej pobudzić do refleksji – nie tylko nad dziełem Janowym, ale też nad sytuacją Kościoła w XXI w., który staje przed wezwaniem wyjścia naprzeciw ludziom żyjącym w niespotykanym dotąd chaosie religijnym, moralnym, społecznym i politycznym. W tych okolicznościach jedni nieprzyzwyczajeni się bogacą, inni umierają z głodu, jedni zagrażają drugim, rodzą się różnego rodzaju fobie i dyktatury, a w polityce panoszy się populizm i reminiscencje po ostatniej wojnie światowej. Teologia może i powinna pytać, do czego ów stan doprowadzi.

Refleksja jest nie tylko potrzebna, ile wręcz konieczna. Powinna czerpać inspirację, mądrość i moc miłości ze zdania znajdującego się w 1 Liście św. Jana: *To jest Jego przykazanie, abyśmy wierzyli imieniu Jego Syna, Jezusa Chrystusa, oraz miłowali jedni drugich zgodnie z Jego przykazaniem* (1 J 3,23). Kierunek refleksji wskazuje sam autor 1 Listu św. Jana. Wystarczy połączyć ze sobą kilka jego wypowiedzi, żeby dostrzec światło zachęcające do myślenia i wyciągani wniosków. Niech więc nie dziwi, że według tego klucza skonstruowany jest plan niniejszej książki, która składa się z czterech rozdziałów.

Pierwszy – zatytułowany *Wprowadzenie do 1 Listu św. Jana* – może wydawać się zbędny. Tak jednak nie jest, ponieważ niemal wszystkie opracowania teologii Nowego Testamentu nie tylko szczegółowo omawiają teologię Janowej szkoły, ale też podkreślają jej znaczenie. Bez zapoznania się z problematyką dotyczącą genezy Janowej literatury trudno byłoby zrozumieć przesłanie omawianego dzieła, które z jednej strony jest głęboko zakorzenione w tradycji wczesnego chrześcijaństwa, z drugiej zaś nawet współ-

częściej brzmi niepokojąco i dlatego stanowi zachętę do pogłębionej refleksji.

Literatura Janowa powstała w szczególnym i historycznie rozpoznawalnym środowisku Małej Azji, jakim były tzw. Kościoły Janowe. Mówiąc dokładniej, była nim szkoła Janowa, składająca się z ograniczonej liczebnie wspólnoty, która postanowiła uchronić dziedzictwo refleksji i duchowości apostoła Jana, rozwijając ją, wydobyć z niej to, co dla wiary i przyszłych pokoleń należy ocalić, a przede wszystkim w ten sposób ugruntować swoją tożsamość. Ten cel zdają się wyrażać słowa: *Piszę do was, dzieci, ponieważ odpuszczone są wam grzechy dla Jego imienia. Napisałem wam, dzieci, bo poznaliście Ojca* (1 J 2,12.14).

Ze względu na trudną sytuację, w jakiej znalazły się Kościoły Janowe na przełomie I i II w., a szczególnie z powodu zagrożeń dla samej wiary ich członków, spowodowanych działalnością odszczepieńców, których autor 1 Listu św. Jana nie waha się nazwać Antychrystami, teolog uznał za stosowne adresatom swojego pisma nie tylko pokazać skutki odszczepieństwa, ale też uświadomić właściwości życia poza Kościołem. W jego doświadczeniu i myśleniu jest ono życiem bez Boga.

Temu zagadnieniu został więc poświęcony drugi rozdział książki – zatytułowany *Życie bez Boga*. Jego myślą przewodnią są słowa: *Jeżeli mówimy, że trwamy z Nim we wspólnocie, a chodzimy w ciemności, wtedy kłamiemy i nie trzymamy się prawdy* (1 J 1,6). Życie bez Boga to umiłowanie świata, postępowanie w grzechu i utrata wiary. Duchowo doświadcza się tych konsekwencji jako życia w ciemności.

Trzeci rozdział – zatytułowany *Życie w społeczności z Bogiem i Jego Synem* – przedstawia myśli autora 1 Listu św. Jana na temat życia z Bogiem, to jest życia, którego treścią powinno być nieustanne pogłębianie wiary i poznania Pana. Życie w społeczności

z Bogiem i Jego Synem, Jezusem Chrystusem, życie w prawdzie i światłości, ale także życie w społeczności członków Mistycznego Ciała Chrystusa stanowi duchowy program pisma. Autor listu jest przekonany, że ci, którzy nie poszli za głosem odszczepieńców, żyją w światłości i prawdzie, wobec czego mottem trzeciego rozdziału są słowa: *Nie napisałem wam, że nie znacie prawdy, lecz że ją znacie i że wszelkie kłamstwo z niej nie pochodzi* (1 J 2,21). Kto żyje w prawdzie, czyli we wspólnocie z Synem Bożym, ten życie posiada. Chodzi o życie wieczne, które nie jest tożsame z doczesnym, ale jednak spoza niego wyziera i daje się poznać tym, którzy wierzą. Wierzący nie tylko mają nadzieję przyszłego życia, ale już teraz doświadczają głębi oraz inności bytowania, które jest wieczne. Bez względu na to, co dzieje się w ich ziemskiej codzienności, mają pewność, że ze względu na związek z Chrystusem ich życie ma już wymiar wieczny.

Czwarty rozdział – zatytułowany *Życie w prawdzie jako życie w miłości* – jest w pewnym stopniu kontynuacją trzeciego. Logicznie z niego wynika, odpowiadając na pytanie, jak żyć we wspólnocie z Bogiem, który jest miłością, i na czym ona w codziennym życiu polega. Słowa kluczowe tego rozdziału każą nam myśleć o Bożym przykazaniu, które autor 1 Listu św. Jana nazywa „nowym”, a także o wierze, która zwycięża świat, i o miłości do bliźniego, która musi być odpowiedzią na miłość Bożą. Bóg bowiem pierwszy z miłością traktuje człowieka, jako swoje stworzenie, zanim ten staje się zdolny do pokochania kogokolwiek. Treść czwartego rozdziału jest refleksją nad słowami z 1 Listu św. Jana: *A wszystko, co się z Boga narodziło, zwycięża świat, a zwycięstwo, które zwyciężyło świat, to nasza wiara* (1 J 5,4), a także: *Umiłowani, nie piszę wam nowego przykazania, ale przykazanie dawne, które macie od początku. Jest nim słowo, które słyszeliście. Ale też piszę wam nowe przykazanie, które prawdziwe jest w Nim i w nas, ponieważ ciemność już*

przemija, a światłość prawdziwa już się objawia. Kto miłuje swojego brata, twa w światłości i nie potyka się (1 J 2,7.8.10).

W książce – jak sugeruje tytuł – znajduje się syntetyczne przedstawienie tematu, co bynajmniej nie oznacza, że zaprezentowanej narracji nie poprzedza ani jej nie towarzyszy filologiczna analiza kluczowych wypowiedzi autora 1 Listu św. Jana. Bez wgłębienia się w tekst listu byłoby wręcz niemożliwe wyrażenie jakiegokolwiek opinii na temat teologiczno-etycznego przesłania przedmiotowego dzieła. Warto przy tym zwrócić uwagę, że w tytule nie ma mowy o przesłaniu teologicznym i etycznym, lecz o teologiczno-etycznym. Prawie każda wypowiedź autora natchnionego jest bowiem wypowiedzią zarówno teologiczną, jak i etyczną jednocześnie. To oczywiście nie znaczy, że etyka jest teologią i odwrotnie, ale sugeruje, że wypowiedzi etyczne wypływają z refleksji teologicznych i odwrotnie, że wypowiedzi teologiczne domagają się etycznego pogłębienia. Nade wszystko wymagają prawdziwie etycznego życia, które wynika z codziennego doświadczania społeczności z Bogiem i w związku z tym postępowaniem w miłości w stosunku do bliźnich.

Należy też zaznaczyć, że ważne i nośne terminy teologiczne zostały w książce omówione w świetle biblijnych tradycji historyczno-religijnych, za którymi kryją się konkretne treści pobożnościowe, religijne i duchowe, ale także – co niewątpliwie jest najważniejsze – w świetle teologicznej myśli całej szkoły Janowej, która wedle starochrześcijańskiej tradycji swoimi korzeniami sięga prawdy głoszonej i praktykowanej przez apostoła Jana, syna rybaka Zebedeusza z Galilei.

Czytelnikom książki życzymy pogłębionej refleksji nad teologiczno-etycznym przesłaniem 1 Listu św. Jana – owocującej wiarą oraz miłością.

Autorzy

1. WPROWADZENIE DO 1 LISTU ŚW. JANA

Piszę do was, dzieci, ponieważ odpuszczone są wam grzechy dla Jego imienia. Napisałem wam, dzieci, bo poznaliście Ojca.
(1 J 2,12.14)

Słowa kluczowe: Kościoły, literatura i szkoła Janowa, język i teologia Janowej szkoły.

1.1. Starochrześcijańska tradycja o 1 Liście św. Jana

Starochrześcijańska tradycja przypisuje autorstwo 1 Listu św. Jana apostołowi Janowi, synowi Zebedeusza (Mt 4,21; 10,3). Jan – wraz ze swoim starszym bratem Jakubem – po cudownym połowie ryb został powołany przez Jezusa na ucznia (Mt 4,21; Łk 5,1 i nn.). Po wezwaniu Jezusa z Nazaretu: *Pójdź za mną* przyszli apostołowie, tzn. Jan, Jakub, Szymon Piotr i Andrzej, pozostawili swoje łodzie i poszli za Nim. Ewangelie synoptyczne oraz Dzieje Apostolskie wielokrotnie wspominają Jana, syna Zebedeusza. Widzimy go w towarzystwie brata Jakuba (Mt 10,2 i paral.), ale także u boku Szymona Piotra (Dz 3,1.4.11; 4,13.19; 8,14; Ga 2,9).

Ewangelia św. Jana – co stanowi zagadkę – właściwie nic nie mówi o Janie, bracie Jakuba, natomiast występuje w niej bezimienny uczeń nazywany tym, którego miłował Pan (J 19,26;

21,7). Czytelnicy czwartej Ewangelii od dawna są przekonani, że owym uczniem, którego miłował Pan, jest apostoł Jan¹.

Ojcowie apostołscy znali 1 List św. Jana. Zdaniem Euzebiusza z Cezarei (†340) już Papiasz (przed 140 r.) posługiwał się cytataми z niego wyjętymi. Fragmenty interesującego nas listu znajdujemy także w pismach Polikarpa (†156), według tradycji ucznia ewangelisty Jana i późniejszego biskupa Smyrny, oraz Justyna Męczennika (zm. między 163 a 167 r.). Tych kilka przykładów obrazuje, że 1 List św. Jana był rozpowszechniony i dobrze znany już bezpośrednio po czasach apostołskich².

Apostołowi 1 List św. Jana przypisywali między innymi: Ireneusz z Lyonu (†202), Klemens Aleksandryjski (†212), Tertulian (†240), a także Orygenes (†254) i Cyprian, biskup Kartaginy (†258)³. Tertulian, zajmując stanowisko wobec kanonu Marcjona⁴, był przekonany o kanoniczności czterech ewangelii (Mt,

¹ Obecnie na ten temat zdania są podzielone. Przykładowo R. Bultmann uważa, że uczeń, którego miłował Pan, nie jest postacią historyczną, natomiast jest symbolem prawdziwego ucznia Jezusa; zob. R. Bultmann, *Das Evangelium des Johannes*, s. 520. Pogląd ten bynajmniej nie jest pozbawiony racji i przemawia do wielu teologów.

² Prawie dosłowne cytaty z 1 Listu św. Jana przytacza Polikarp, biskup Smyrny (Flp 7,1; por. 1 J 4,2.3) i Justyn Męczennik (*I Apol.* 2,8; *II Apol.* 6,5; *Dial.* 123,9; por. 1 J 3,1.22; 2,3). Według Euzebiusza z Cezarei Papiasz posługiwał się świadectwami wziętymi z 1 Listu św. Jana.

³ Ireneusz (*Adv. haer.* 3,16,5–8), Klemens Aleksandryjski (*Stromateis* 2,15,66; 3,4,32 i 5,4,4), Tertulian (*Adv. Praxeam* 15; *Scorp.* 12; *Adv. Marcioneme* 5,12), Orygenes i Cyprian (*List* 69,1).

⁴ Marcjon z Synopy był synem biskupa. Około 140 r. przybył do Rzymu, gdzie głosił naukę uznaną za heretycką. Według Marcjona istnieje dwóch Bogów. Jednym jest Bóg niższego rzędu: stwórczyni świata, Bóg surowy i karzący człowieka – jest to Bóg Starego Testamentu. Najwyższym Bogiem jest Bóg Jezusa Chrystusa – jest to Bóg Nowego Testamentu, Bóg

Mk, Łk, J), trzynastu listów apostoła Pawła, trzech tzw. listów powszechnych (1 P, 1 J, Jud), Dziejów Apostolskich i Apokalipsy św. Jana⁵. Natomiast Cyprian, biskup Kartaginy, z szerokiego katalogu listów powszechnych znał tylko 1 List św. Piotra i 1 List św. Jana. Bardzo ważne jest świadectwo Dionizego Aleksandryjskiego (†264), który autorstwo 1 Listu św. Jana, podobnie jak czwartej Ewangelii, przypisuje apostołowi Janowi.

Ta bardzo wczesna tradycja kościelna o kanoniczności 1 Listu św. Jana została potwierdzona w późniejszych wykazach ksiąg biblijnych.

Ludwik Muratori (†1750), pracownik Biblioteki Ambrozjańskiej w Mediolanie, na kodeksie pochodzącym z VII w. w 1740 r. odkrył dokument z drugiego stulecia po Chr., który jest świadectwem właściwego dla Rzymu w II w. poglądu na temat pism wchodzących w skład kanonu Nowego Testamentu. Nieznany autor tego dokumentu zalicza do nowotestamentowego kanonu cztery ewangelie (Mt, Mk, Łk, J), Dzieje Apostolskie, trzynaście listów św. Pawła, List św. Judy, 1 i 2 List św. Jana, Apokalipsę św. Jana oraz Apokalipsę św. Piotra⁶. Zaznacza jednak, że niektórzy nie chcą czytać tej ostatniej. W dokumencie odnalezionym przez Muratoriego nie ma następujących pism: List do Hebrajczyków, 1 i 2 List św. Piotra, List św. Jakuba oraz 3 List św. Jana⁷.

łaski i miłosierdzia. Dlatego Marcjon zdecydowanie odrzucił Stary Testament. Aby uzasadnić swoje poglądy, przyjął własny kanon, który składał się z pism apostoła Pawła, bez listów pasterskich (1 i 2 List do Tymoteusza, List do Tytusa), oraz prawdopodobnie jedynie z Ewangelii św. Łukasza.

⁵ H.-J. KLAUCK, *Der erste Johannesbrief*, s. 17.

⁶ Apokalipsa św. Piotra ostatecznie nie weszła do kanonu pism Nowego Testamentu.

⁷ M. UGLORZ, *Introdukcja do Nowego Testamentu*, cz. 1, s. 25 i n.

Pochodzący z ok. 360 r. tzw. Kanon mommseniański, nazwany tak od nazwiska jego wydawcy z XIX w., jest świadectwem poglądu ówczesnego Kościoła afrykańskiego na temat składu Nowego Testamentu. Zawiera on cztery ewangelie, trzynaście listów apostoła Pawła, Dzieje Apostolskie, Apokalipsę św. Jana, trzy listy św. Jana i dwa listy św. Piotra⁸.

W tzw. *Dekrecie Pseudo-Galezego*, pochodzącym z Galii z VI w., znajduje się fragment, który uznaje się za dzieło Damazego (†384). Zawiera uchwały synodu rzymskiego z 382 r., m.in. wspomina o zawartości kanonu Nowego Testamentu: „Dalej porządek pism Nowego i Wiecznego Testamentu, który święty Kościół katolicki przyjmuje, ewangelie: według Mateusza – księga jedna; według Marka – jedna; według Łukasza – jedna; według Jana – jedna. Dalej Dzieje Apostolskie – księga jedna. Listów Pawła (apostoła) – czternaście: jeden do Rzymian, dwa do Koryntian, jeden do Efezjan, dwa do Tesaloniczan, jeden do Galatów, jeden do Filipian, jeden do Kolosan, dwa do Tymoteusza, jeden do Tytusa, jeden do Filemona, jeden do Hebrajczyków. Dalej jedna księga Objawienia Jana. Dalej listów kanonicznych siedem: dwa listy Piotra Apostoła, jeden Jakuba Apostoła, jeden Jana Apostoła, dwa Jana Prezbitera, jeden Judy Zeloty, Apostoła”⁹. Warto zauważyć, że dekret nie wymienia 2 i 3 Listu św. Jana, natomiast wymienia dwa listy prezbitera. Listy te utożsamia się z listami św. Jana¹⁰.

⁸ M. UGLORZ, *Introdukcja do Nowego Testamentu*, cz. 1, s. 27.

⁹ *Breviarium Fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, Poznań 1989, s. 107.

¹⁰ Na temat powstania kanonu Nowego Testamentu zob. np. G.W. KÜMMEL, *Einleitung In des Neue Testament*, 1983, s. 420 i nn.; J. GUHRT, *Kanon*, [w:] *Begriffslexikon zum Neuen Testament*, II, 1972³, s. 775 i n.